

מוגנות חסידיית

יצחק שפירא¹

תוכן

- הקדמה
- ההבדלים בין התמודדות עם סכנות באופן כללי, לבין ההתמודדות עם הסכנה הקיימת בנושא של 'מוגנות'
- החסרונות שיש בהגברת המודעות
- הדרך המתקנת לתת לילדים כללים לשמירה על עצמם

הקדמה

המאמר שלפנינו דן במה שמכנים היום 'מוגנות', לאור תורת החסידות. אבל עוד קודם שניכנס לפרט את הדרכים והפעולות המעשיות שעל ידם ננקוט על מנת לשמור על נפש ילדינו, עלינו לדון בגישה הכללית. מהי צורת החשיבה שמלווה אותנו, כאשר אנחנו באים לדון בנושא הזה:

השאיפה המרכזית בחינוך יהודי-חסידי היא לפתח ולטפח את הקשר של האדם עם ה' אלקיו, ומשום כך הוא ממוקד בהעצמת הרובד הרוחני באדם (נשמה) ובפיתוחו. העיסוק ברובד הגשמי (גוף) ממוקד לאחד מן השנים - אמצעי ומטרה. תחת הכותרת 'אמצעי' יבואו כל הפעולות ההכרחיות לקיום הגוף, הבאות לאפשר את קיומו של הרובד הרוחני בתוכו, כדוגמת אכילה ושתייה, שינה ומנוחה. תחת הכותרת 'מטרה' יכנסו כל הפעולות הגשמיות שמטרתן לתת ביטוי מעשי לרובד הרוחני (מצוות). לפיכך, כל פעולה או עיסוק של האדם עם גופו שאינו נכלל בשני אלו יוגדר כמיותר ואף כמזיק, ומשום כך השמירה מפני עיסוק מיותר בגוף היא ערך גדול בפני עצמו - הצניעות. כלומר המונח 'צניעות' לא כולל בתוכו רק הימנעות משימוש בביטויים לא הולמים וכדומה. עצם העיסוק בגוף כמטרה בפני עצמה, כבר מפר את האיזון בין הגוף לנפש, וממקד את האדם בגוף על חשבון הנפש.

לכן כאשר אנחנו באים לעסוק בנושא של 'מוגנות', עלינו לשים לב שהצניעות - כלומר היחס הנכון בין הגוף לנפש - היא חלק בלתי נפרד ממנו. שכן גם התמקדות לא מאוזנת בגוף פוגעת בבריאות הנפש של ילדינו, ופוגעת

¹ עריכה: אביחי אביעזר. לקבלת הקובץ ולתגובות: kenig1986@gmail.com

בגוף שלהם, כי חוסר צניעות מפריע לגוף לשקף את הנשמה, ולאפשר לה להיות בקשר עם ה' ולפעול את פעולתה הנכונה בעולם.

נקודה נוספת: כאשר דנים בנושא של 'מוגנות', המטרה העומדת בפנינו היא הגנה על הנפש והגוף של ילדינו. לכן במאמר הזה לא נפרוש באופן נרחב את היחס המתוקן ליצר על פי התורה, שכן אף על פי שזהו נושא חשוב שראוי להתייחס אליו, אין זו המסגרת לדון בו. המטרה של המאמר הזה היא אך ורק להציב את הדרך הנכונה להגיב בנושא של 'מוגנות'. נראה שהדרך הטבעית והראשונה להגיב על סכנות לא מתאימה לנושא שעומד בפנינו, והיא מזיקה ונוגדת את דרך התורה ואת החינוך המסורתי, ועלינו להציב דרך אחרת להגיב על הסכנות שקיימות בנושא של 'מוגנות'.

ההבדלים בין התמודדות עם סכנות באופן כללי, לבין ההתמודדות עם הסכנה הקיימת בנושא של 'מוגנות'

באופן טבעי, כאשר אדם עומד בפני סכנה שעליו להזהיר אחרים מפניה, עליו לגרום לשומעים לו לנקוט בשלוש פעולות:

א. לשים לב שהם בסכנה, על מנת להיזהר ממנה.

ב. לדעת בדיוק מה מסכן אותם.

ג. להתמודד בפועל עם הסכנה בדרכים הנכונות.

לכן גם כאשר באים לעסוק בנושא של מוגנות, באופן פשוט יש לנקוט בשלושת הצעדים הללו:

א. על ההורים והחברה לדאוג שהילד ידע שהוא בסיכון.

ב. על הילד להבין טוב מהי הסכנה שמאיימת עליו.

ג. הילד צריך לדעת מה עליו לעשות על מנת להתמודד עם הסכנה ולהיזהר מפניה.

כלומר:

א. בתחילה צריך להסביר לילד שיש משהו שיכול להזיק לו, ולא מדובר על פגיעה של גניבה או הכאבה, אלא מדובר בפגיעה אחרת, מסוג שהוא לא מכיר, והוא לא יודע שזה יכול לפגוע בו.

ב. לאחר מכן צריך להסביר שגם אם זה נראה מושך, ולא נראה כמו פגיעה - בכל זאת זה מסוכן וצריך להתרחק מזה.

ג. לכן על הילד לא לקבל בתמימות ובפשטות את היחס של הסובבים אותו אליו, אלא לבדוק ולזהות נכון איזה יחס הוא טוב, איזה יחס הוא רע, איזה יחס הוא אמיתי, ואיזה יחס הוא הצגה ושקרי.

אלא שכאשר באים ליישם זאת בפועל, רואים שזה לא פשוט, וכפי שיוסבר.

א. ידיעת הסכנה

ההבדל בין סכנות אחרות לסכנה שאנחנו עוסקים בה הוא שסכנות אחרות נמצאים בתחום ההיכרות של הילד: פגיעה פיזית מתבטאת בכאב או בחטיפת רכוש של הילד - ואת שני הדברים הללו הילד מכיר מגיל קטן: אם הילד מקבל מכה הוא בוכה, ואם ילד אחר לוקח לו משהו הוא גם כן בוכה. לכן אם צריך להזהיר ילד לא להתקרב לתנור או להישמע להוראות המדריך בטיול וכדומה - לא צריך לחדש לו את מהות הבעיה, אלא רק להסביר לו שהבעיה שהוא מכיר אורבת לו בקרבת מקום.

לעומת זאת, בסכנה שאנחנו עוסקים בה צריך להסביר לילד שקיימת בעיה שהוא לא מכיר. לא מדובר כאן על הכאבה או גניבה, אלא על משהו אחר שלא נמצא בתחומי ההיכרות שלו. צריך לומר לילד שיש משהו שפוגע בו, אף על פי שהוא לא יודע להגיד לעצמו שהוא נפגע, ובוודאי לא יודע עד כמה הוא נפגע. במילים אחרות, במקום להזהיר את הילד מפני סכנה שהוא מכיר, צריך להבהיל את הילד, ולהסביר לו שיש דברים שהוא אפילו לא יודע שהם פגיעה, ובאמת הם כן פגיעה.

מכיוון שבאופן טבעי הצעד הראשון שצריך לנקוט כאשר יש סכנה הוא להצביע עליה ולהזהיר מפניה, גם בסכנה שאנחנו עוסקים בה, הנטייה הטבעית היא שזה יהיה הצעד הראשון. ממילא כאשר באים אנשי חינוך ומקצוע לשרטט דרכי התמודדות ומניעה לבעיה הופכת הבהלה לשמש כח מניע. כלומר, הדעת נותנת כי עלי להעביר ולשקף למעגל המבוגרים הסובב את הילד – ההורים או הצוות החינוכי במוסד – בצורה המיטבית ביותר את עומק הסכנה. ככל שנהיה אנו, המבוגרים, מודעים להיקף הבעיה (בתוך הבית, במוסד, ברחוב ובמגזרים השונים), לשכיחותה הגוברת, לתוצאותיה השליליות, לנזקים שפגיעות אלו מסבות בהווה ובעתידם של הנפגעים – כך נתיחס אליהן בחומרה וממילא נוכל להדריך את התלמידים כיצד להימנע ולהתגונן מפני פגיעה.

וכך נמשכת שרשרת הבהלה הלאה: לא רק המבוגר, אלא גם הילד צריך להיות מודע לסכנות האורבות לו. ככל שנפרט לילד את הסיטואציות האפשריות והסכנות כך יוכל לאתר ולזהות בעצמו אותן מבעוד מועד ולסגל לעצמו דרכי הגנה מפניהן. אלא שכאן, אצל הילד, אנו נאלצים לפעול בדרך שונה מהמבוגר. מובן כי בהלה היא תגובה קיצונית מדי ומזיקה עבורו, שכן איננו מעוניינים לפגוע בשמחת החיים של הילד ולהכניס אותו למצבי חרדה, ולפיכך מובן שיש למתן את השדר כלפיו. בנוסף, קיימת בעיות בחשיפת ילד למקור הסכנה, לעובדות כפשוטן, שכן שאי אפשר 'לקרוא לילד בשמו'. מה עושים? הפשרה באה בצורת הסבר הסכנה בצורה מעורפלת: לילד יוסבר כי קיימת סכנה מוחשית ביותר האורבת לו, אלא שהיא מסתורית, בלתי-ידועה. בדרך זו יש הליכה על חבל דק ונסיון אחיזת החבל משני קצותיו. מצד אחד היא מתיחסת לחששות במלא הרצינות והחומרה ועם זאת היא עוטפת אותן בארשת נינוחה, מאופקת ומסבירת פנים לילד (ציורים חביבים, חידונים ושעשועונים וכד'). עם זאת, נראה כי בסיכומם של דברים, עם כל הזהירות, בסופו של דבר היעד הוא שהילד ידע שיש משהו שהוא צריך לחשוש מפניו.

החסרונות שיש בדרך הפעולה הזו הם שניים: ראשית, על הילד להתמודד עם חששות ודאגות, שמכבידות על הנחת שלו. בנוסף, הילד טרוד ומתעסק בנושאים שלכתחילה היינו מעדיפים שלא יעסיקו אותו. לכן אף על פי שבאופן טבעי הצעד הראשון בהתמודדות עם סכנה הוא הצבעה על הסכנה - בנושא שאנו עוסקים בו זה לא פשוט.

ב. הכרת הסכנה

אף על פי שהצבענו על חסרונות, נתעלם מהם בינתיים על מנת לראות את התמונה הכללית. אם נמשיך עם דרך ההתמודדות הרגילה עם סכנות, הצעד השני הוא לא רק להסביר לילד שיש סכנה, אלא גם לתאר לו את הסכנה, על מנת שהוא יוכל להיזהר ממנה.

גם בתיאור הסכנה יש הבדל בין סכנות אחרות לבין הסכנה בה אנו עוסקים כאן. בכל הסכנות, כמו כאב או אובדן, הרע הוא ברור. הוא ברור למי שמסביר, וממילא גם לילד הוא ברור. אבל בסכנה עליה אנחנו מדברים הרע לא ברור, שכן ביצר יש דברים טובים ודברים לא טובים, ואי אפשר להגיד עליו בהחלטיות שהוא רע. יותר מזה, בשונה מגניבה ותאווה אחרות, האדם מתמודד עם היצר ונמשך אליו באופן תמידי (שהרי לא מצינו דיני ייחוד עם ממון של הזולת, כפי שמצינו דיני ייחוד בענייני עריות)². ההבדל הזה גורם שהילד שם לב - מתוך טון הדיבור, הזהירות בדיבור וכדומה - שהיצר לא רק רע ולא רק מאיים, אלא גם מושך.

גם כאשר באים להסביר על התקיפה הרע פחות ברור מאשר בסכנות אחרות. צריך להסביר לילד שיכול להיות שיש אנשים שמתנהגים בצורה נחמדה, ואף על פי כן הם מתכוונים לפגוע בו. בנוסף, גם הילד עצמו בזמן התקיפה לא תמיד יודע שמה שעשו לו הוא רע. לא תמיד תקיפה מלווה בכאב או באילון, וגם כאשר התקיפה כן כרוכה בדברים לא נעימים - לא הם עיקר החוויה השלילית ממנה אנחנו מחפשים להתרחק. הבעיה היא היצריות שהופנתה כלפי הילד, ועל היצריות הילד לא יודע להגיד האם היא טובה או לא. הוא רואה שהתוקף נהנה מזה, והוא מבין שיש ביצר גם משיכה והנאה.

מההבדל הזה עולה שכאשר מזהירים ילד מפני הסכנה הזו הוא חש כלפיה חוויה כפולה: הוא גם מפחד מפני מה שעלול לקרות לו, אבל הוא גם מסתקרן ונמשך להכיר את היצר הזה שעליו מדברים. בשונה מסכנות אחרות שבהם הילד מבין שעליו לשמור על עצמו מפני דברים רעים, בסכנה הזו הוא מבין שיש פה משהו מעניין, שהוא גם מאיים וגם מושך ומסקרן.

כאשר דיברנו על הבהלה, הסברנו שצריך לחדש לילד שיש סכנה, וזה לא טוב כי על ידי זה הילד מעסיק את עצמו בנושאים שאנחנו לא מעוניינים שהוא יעסוק בהם. עכשיו החיסרון הזה מעמיק: לא רק שהילד מעסיק את עצמו בנושאים שאנחנו לא מעוניינים בהם, אלא הוא גם חש שהנושאים הללו מושכים ומסקרנים אותו.

ג. ההתמודדות עם הסכנה

בחלק של ההתמודדות עם הסכנה קיים מרכיב של עצמאות: כאשר מזהירים את הילד מסכנה, מסבירים לו שעליו להתבגר ולקחת אחריות, ולהיזהר בעצמו מפני הסכנה, כי הוא כבר לא ילד קטן. ילד קטן מחביאים בתוך 'הסינר של אמא', והוא לא צריך לדאוג לעצמו, אבל כאשר הילד קצת גדל, ונשאר לבד בבית או מסתובב לבד בחוץ - עליו להתבגר, ולקחת אחריות ולדאוג לעצמו. אף על פי שההורים מאוד רוצים לעזור לו - לא בכל סיטואציה ההורים לידו ויכולים להגן עליו, ולכן עליו גם כן לדאוג לעצמו.

בנוסף, העצמאות כוללת בתוכה חשדנות. כחלק מכך שהילד מתבגר ועליו להתמודד בעצמו עם הסכנה, על הילד לגלות חשדנות כלפי מבוגרים ולהתרחק מאנשים שעלולים להזיק לו. למשל, יש אנשים שמדריכים את ילדיהם

² וראה גם בחגיגה יא, ב:

עריות בין בפניו בין שלא בפניו נפיש יצריה (- גדול יצרו), גזל בפניו נפיש יצריה שלא בפניו לא נפיש יצריה.

לא לפתוח את הדלת בפני זרים כי הם עלולים להיות גנבים, וכדומה. מצד אחד, ילד בטבעו הוא תמים ונותן אמון וזה דבר טוב כמובן, אבל מצד שני כאשר יש סכנה עלינו להזהיר אותו מפניה. עד עכשיו המבוגרים דאגו לילד, ולכן לא היה עליו לחשוש מפני הסכנות. כיוון שהילד גדל ונהיה עצמאי יותר - עליו לחשוש בסכנות שהוא עלול לפגוש, על מנת שהוא יוכל גם כן לדאוג לעצמו.

לפי זה גם בסכנה בה אנחנו עוסקים עלינו להסביר לילדים שעליהם להיות עצמאיים וחשדניים. על הילד להתבגר וללמוד שיש מצבים בהם עליו לסמוך גם על עצמו ולא רק על המבוגרים, גם בגלל שהמבוגרים לא תמיד יכולים לדאוג לו במקומו, וגם בגלל שהמבוגרים הם אלו שעלולים לפגוע בו.

אך גם במרכיב של העצמאות והחשדנות יש הבדל בין כל הסכנות לבין הסכנה בה אנחנו עוסקים, והבדל זה קשור להבדל עליו דיברנו קודם. בכל הסכנות הרע הוא מוגדר והחלטי, ובסכנה הזו הרע לא ברור ויותר קשה להתרחק ממנו. בכל הסכנות על הילד להתרחק ממי שרוצה להתנהג אליו בצורה לא נעימה, ובסכנה הזו על הילד להתרחק גם ממי שנוהג כלפיו בצורה נחמדה ובנעימות. בנוסף, בכל הסכנות צריך להסביר לילדים שעליהם להיזהר ממי שהם לא מכירים, ובסכנה הזו צריך להזהיר את הילדים גם מפני האנשים הקרובים אליהם ביותר.

בעומק, עיקר ההבדל הוא שבכל הסכנות הפגיעה שממנה מתרחקים היא פגיעה פיזית מוחשית, ואילו בסכנה שאנחנו עוסקים בה עיקר הפגיעה תלויה בפרשנות הנפשית שניתנת למעשה. כלומר כאשר אדם נותן לילד סוכריה, זה יכול להיות מעשה טוב, וזה יכול להיות מעשה לא טוב. אם המעשה נובע מתוך טוב לב הוא טוב, ואם הוא נובע מתוך יצריות הוא לא טוב והוא מנצל את הילד (גם אם לא תגיע בעקבותיו תקיפה).

לכן יש הבדל בין חשדנות שמתפתחת בלב הילד בכל הסכנות, לבין חשדנות שמתפתחת בלב הילד בסכנה הזו: כיוון שבכל הסכנות הרע הוא ברור, החשדנות לא פוגעת לגמרי בתמימות של הילד. הילד מבין שיש אנשים רעים ויש מעשים רעים, אבל לא כולם הם כאלו, והוא יכול לתת אמון בסביבתו הקרובה, הוריו משפחתו מחנכיו וכדומה. אבל בסכנה עליה אנחנו מדברים הילד לומד שהוא לא יכול לתת אמון אפילו באנשים הקרובים לו ביותר. יותר מזה, הוא לומד שכל מעשה נתון לפרשנות, וגם כאשר מישו מתנהג כלפיו יפה ונראה כדואג לו ורוצה בטובתו - יכול להיות שהפרשנות של המעשה היא לא כפי שהיא נראית על פני השטח.

לסיכום:

באופן טבעי הדרך להתמודד עם סכנה היא לנקוט בשלושה צעדים: לדעת שיש סכנה ולהיזהר מפניה, להכיר את הסכנה, ולהתמודד עם הסכנה. ראינו שכאשר באים לנקוט בשלושת הצעדים הללו בסכנה שאנו עוסקים בה, מתגלה שיש הבדל בין כל הסכנות לסכנה שקשורה ליצריות, וההבדלים הללו גורמים לחסרונות ונזקים שנגרמים בעקבות דרכי הפעולה הללו.

החסרונות שבהגברת המודעות

המודעות ליצר מעצבת אצל הילד תפיסה לא טובה

בהקדמה למאמר נכתב שחוסר צניעות והתמקדות יתרה בגוף מפרים את האיזון הנכון שבין הגוף לנפש, ומקשה על האדם להיות בקשר עם ה' ולקיים מצוות.

התורה נותנת לנו הדרכות רבות של צניעות: הפרדה בין בנים לבנות, צניעות בצורת הלבוש, בשמירת העינים והמחשבה וכדומה. תכלית כל ההדרכות הללו הן שהאדם יתייחס ליצר שלו לענייני מצווה בלבד - נישואין והולדת ילדים, ולא יתייחס ליצר שלו כאל מטרה בפני עצמה.

אם האדם מתייחס לגוף וליצר כאל מטרה בפני עצמה, הוא תופס את היצר ככח שאמורים לספק אותו. ככל שהאדם מתרגל לכך שתפקידו של היצר הוא שיספקו אותו - הוא עלול לתפוס קשר בין איש לאישה כאמצעי לסיפוק היצר. האדם עלול לחפש קשר, מתוך מחשבה שזוהי הדרך הטובה ביותר שעל ידה הוא יכול לספק את היצר שלו. לעומת זאת, כאשר האדם לא מתרגל להתעסק עם היצר, היצר בלוע בתוך הקשר. גם כאשר היצר משמש כמרכיב, ואפילו כמרכיב חשוב ומשמעותי בבניית המשפחה - הוא לא עומד בפני עצמו, אלא הוא בלוע ומוצנע בקשר וביצירת המשפחה. כלומר ההתעסקות היתרה ביצר גורמת לאדם לתפוס את היצר כדבר אינטרסנטי, במקום לתפוס אותו ככח שתכליתו ליצור קשר עמוק.

כפי שראינו, אם נתייחס לסכנה העומדת בפנינו באותם דרכים שאנחנו מתגוננים מפני סכנות אחרות - הילד יתרגל להתעסק עם היצר, ולהתייחס אליו מגיל צעיר כאל כח מושך ומסקרן, וזה דבר שהתורה מרחיקה אותו. ההתעסקות עם היצר היא היפך הדרכות התורה ביחס לצניעות.

יותר מזה, ההתעסקות עם היצר על מנת להגן על הילד מפגיעה, מעצימה את היחס הלא נכון ליצר. כאשר מזהירים את הילד מפני פגיעה, מפגישים אותו עם העוצמה של היצר, ועם החלק שבו היצר הוא כח שדוחף את האדם לפגוע באחרים על מנת לממש את עצמו. התוצאה היא שהיצר נתפס אצל הילד לא רק כאינטרסנטיות, אלא גם כדבר שהאדם נתון בו כל כך, עד שהוא לא שם לב כלל לזולת ולסביבה.

המודעות ליצר פוגעת בילד

כאשר ילד חווה תקיפה, החוויה נשאת חרוטה בנפשו לאורך זמן. היא מלווה אותו, ומבחינה מסוימת הוא חי בצילה, וההשלכות של התקיפה יכולות לצוץ גם בגיל מאוחר יותר. החוויה השלילית החזקה אותה הילד חווה גורמת לו לחשוש ולהיות דרוך כל הזמן שמא זה יקרה לו עוד פעם, והחשש הזה גורם שהחוויה תישאר צרובה בנפשו של הילד, ולא תעזוב אותה בקלות. בנוסף, החוויה החזקה שהילד חווה בזמן התקיפה חשפה בפניו את העוצמה של היצר, ועל ידה הילד מגלה שיצר הוא כח שסוחף את האדם בצורה כל כך חזקה, עד שהאדם מתעלם מכל מה שסביבו כשהוא נסחף אחרי היצר שלו.

שתי החוויות הללו - התחושה שהיצר הוא כח עוצמתי שמתעלם מהסובבים אותו, יחד עם החשש מפני תקיפה נוספת - גורמות להילד חושב הרבה מאוד על היצר, ובמחשבות הללו היצר מצוייר תמיד בצורה מעוותת.

אם הילד לא היה חושש מהחוויה החזקה שעברה עליו הוא היה יכול להסיח את הדעת מן היצר ולא לחשוב עליו, כמו שכתוב "ולא תתורו אחרי לבבכם". כמובן, להסיח את הדעת זה לא קל, וזה דורש עבודה, כי היצר מאוד מושך, אבל זה אפשרי. אבל בגלל הפחד מן החוויה שעברה עליו, והחשש שזה יקרה לו שוב - הילד לא מצליח להסיח את הדעת מן היצר.

העובדה שהיצר מושך גורמת לילד גם לחשוב עוד יותר על היצר, וגם שהמחשבה על היצר תהיה עוד יותר מעוותת. הילד חש שיש בתוכו כח עם עוצמה גדולה שלא מתחשב בסובבים, ויחד עם זה הכח הזה מושך אותו. התקיפה גורמת לילד לחשוב הרבה על היצר כפי הצורה המעוותת שהוא נפגש איתו.

כפי שראינו, ההתעסקות הלא בריאה הזו עם היצר נמצאת בזעיר אנפין גם כאשר רוצים להזהיר את הילד מן הסכנה: התפיסה של היצר ככח שהוא מצד אחד מאיים ומצד שני מושך ומסקרן גורמת לילד גם להתעסק עם היצר ולחשוב עליו ולחיות בצילו ברמה כזו או אחרת, וגם לתפוס את היצר ככח שמוכן לפגוע באחרים על מנת לממש את עצמו³.

כלומר המודעות ליצר וההתעסקות איתו פוגעת ביחס הנכון ליצר בשלוש רמות: א. ההבנה שהגוף הוא הכלי דרכו הנפש יכולה לבוא לידי ביטוי נפגעת, והאדם תופס את היצר ככח שעליו לספק אותו במקום ככח שדוחף אותו ליצור קשר של קיימא; ב. האדם תופס את היצר לא רק ככח אינטרסנטי, אלא גם ככח שגורם לאדם להיות נתון בעצמו עד כדי התעלמות מכל הסובבים אותו; ג. המודעות ליצר גורמת לאדם לחיות בצילו של היצר ולחיות אותו בתדירות בצורה שלילית, מעין החוויה שקיימת בתקיפה שממנה אנחנו מחפשים להתרחק;

תמימות

הדיבורים על היצר בשביל להיזהר ממנו גורמים גם דבר נוסף: הילד רואה שכאשר המבוגרים מדברים על הנושאים הללו הם דרוכים יותר, והוא חש שיש פה נושא טעון וסוחף ומרגש, ולעומת זאת כאשר מדברים איתו על עניינים של עבודה ה' ויראת שמים - הוא לא חש את הדריכות הזו.

באופן פשוט, הילד רגיל להתייחס למבוגרים כאל אנשים שרוצים לעזור לילדים. אבל כאשר מדברים איתו על הזהירות מפגיעה, הוא מקבל תחושה שיש דברים אחרים שמעניינים אותם. כלומר המודעות לכך שלמבוגרים⁴

³ גם אם רק רומזים על כך לילד, ולא מסבירים מהי הסכנה בפירוש, עדיין זה משנה את התפיסה של הילד על היצר. אמנם אם מדברים על זה בעדינות, יכול להיות שגם התפיסה תשתנה בעדינות, אבל עדיין יש כאן פגיעה בתפיסת האדם את היצר שלו.

מבחינה מסויימת, הרמיזות גורמות אפילו תוצאה הפוכה: הרמיזות גורמות לילד להבין שיש כאן משהו שגם למבוגרים קשה לדבר עליו, והיצר נעשה מושך ומסקרן דווקא בגלל הרמיזות. כך היצר נתפס ככח שלא מתחשב כלל בזולת, ויחד עם זה כדבר מושך ומסקרן, בלי שזה יסתור אחד את השני.

⁴ כמובן, לא רק מבוגרים עלולים לפגוע בילדים, אלא גם ילד או נער מתבגרים, שכבר מתחילה אצלם הבשלות וההבנה שהיצר הוא כח דומיננטי בחיים.

יכולה להיות משיכה לילדים, מעוותת את התמונה של הילד מה זה אומר להיות מבוגר, וגורמת לילד לבנות לעצמו תפיסה שיראת שמים ודאגה לזולת חיוורת, לעומת העוצמה של המשיכה שיש ביצר.

כל עוד הילד לא מתעסק עם היצר, הוא מודע לקשר בין איש ואישה, אבל לא ליצרים שיש בזה. בצורה כזו, כאשר הוא יגדל הוא יקבל תחושה שהיצר בלוע ומוצנע בקשר, והיצר הוא מרכיב בקשר ומשמש אותו. אבל כאשר הילד נחשף ליצר, בגלל הנהגות של חוסר צניעות, חברה מעורבת וכדומה - הוא מאבד את התמימות. הוא מתרגל להתעסק עם היצר, ולכך שהקשר משמש את ההתעסקות עם היצר.

כאשר היצר נחשף בפני הילד לא רק כחוויה של חוסר צניעות, אלא גם כדבר שצריך להיזהר ולפחד מפניו - התמימות נשברת עוד יותר. הילד רוכש תפיסת עולם שעל פיה לא רק שאנשים מונחים באינטרסים של עצמם יותר מאשר בקשר עם הזולת, אלא גם האינטרסים האלו סוחפים כל כך, עד שהאדם מוכן לפגוע בזולתו על מנת לממש את עצמו. כך, כאשר הילד מצייר לעצמו מה זה מבוגר, הוא כבר לא תופס את המבוגר כאחד שאוהב את הזולת ודואג לו, אלא כאחד שיש בתוכו משהו שמושך אותו לממש את עצמו גם אם הוא יפגע בזולת.

לפעמים גם ילד קטן יכול להתעסק עם חבר שלו וכדומה, אבל אצלו זה מגיע מתוך סקרנות ילדותית. אבל אם ההתעסקות הזו נמשכת, הילד מקבל תחושה שונה ביחס ליצר שלו. כלומר בתחילה, כאשר הילד חווה את היצר שלו כסקרנות ילדותית, הוא מרגיש שהמשיכה הזו ליצר קיימת אצל ילדים בלבד, ולא קיימת אצל מבוגרים, שהרי בצורה מתוקנת הילד לא רואה את הוריו מתעסקים עם היצר. בצורה כזו הילד מקבל תחושה שכשם יש לו משיכה להתעסק עם בון, ולהורים שלו אין - כך יש לו משיכה להתעסק עם האיברים המוצנעים שלו ולדבר עליהם וכדומה, ולהורים שלו אין. אבל כאשר הילד מגלה שככל שהוא מתבגר כך היצר יותר גורם לו להיות עסוק בעצמו - זה כבר מתחיל לפגוע לו בתמימות. הוא מרגיש שיש בתוכו כח שמטריד אותו וגורם לו להתעסק איתו ולהיות שקוע בו.

כאשר התחושה הזו נמשכת, משתנה אצל הילד והנער התפיסה על היצר ועל עולם המבוגרים. הוא מבין שההתעסקות עם היצר לא מתרחשת רק אצלו, אלא היא חלק מתהליך ההתבגרות של האדם.

ככל שהמודעות של הפוגע ליצר גדולה יותר - זה מחמיר את הפגיעה. לכן כתוב בפנים בעיקר על פגיעה של מבוגרים, אם כי גם ילדים יכולים לפגוע.

הדרך המתוקנת לתת לילדים כללים לשמירה על עצמם

הלכות דרך ארץ

כאשר אנו באים להדריך ילד בגיל צעיר, ובמיוחד בעיני צניעות וכיוצא בזה, אנו עושים שימוש בסולם ערכים מוכר וידוע – יש דברים שאסורים (עבירות) ויש דברים שמותרים ואף רצויים (מצוות). בהתאם לסולם זה אנו בונים אצלו את היחס הנפשי אל אותו הדבר – ככל שהוא רצוי כך הוא מסב יותר תענוג לה' יתברך, לצדיקים, להורים ולמחנכים, וממילא גם לילד עצמו, וככל שהדבר אסור כך צריך להתרחק ממנו יותר. ההיצמדות לסולם הערכים הזה מותירה תחומים שלמים אל מחוץ לתחום הענין והעיסוק של הילד, ומפשטת את היחס של הילד לנושאים שעומדים לפתחו: מה שה' רוצה זה טוב, ומה שה' לא רוצה זה לא טוב.

לאור זאת, כיצד נדריך ילד בנושאי מוגנות?

את ההדרכה נעביר בכעין הלכות פסוקות. בהלכה קיים תחום שלם שנקרא "הלכות דרך ארץ", מציאויות שונות בהן מדריכים אותנו חז"ל כיצד יש לנהוג. אין אלו הלכות במובן הפשוט של מצוות שנכתבו בתורה או תקנות שתקנו חז"ל מדרבנן. הלכות אלו עוסקות בתקון המדות ודרכי התנהגות במצבים שונים. לשם דוגמה: על הדיבור במקום ציבורי להיות מכובד ולא צעקני. דוגמאות לדבר ניתן למצוא בצורה מרוכזת ברמב"ם, הלכות דעות פרק ה.

חכמי כל דור מופקדים על ניווט והדרכת הציבור בכלל, ובמצבים מתחדשים בפרט⁵, ובדורנו נושא המוגנות דורש התייחסות יותר מפורטת. על כן, כאשר יש צורך להתייחס לנושא של מוגנות, נתייחס אליו כעין הלכות דרך ארץ. באותה מדה בה אנו מדריכים ילד להנהגה צנועה על פי הלכות צניעות, ומורים לו מה מותר ומה אסור, כך נכוון אותו בנושא המוגנות, ונסביר לו כי כך מתאים לנהוג וכך לא מתאים.

כאשר היחס לנושא הזה הוא חלק מהתורה כולה, לילד גם קל לקבל את ההדרכות, כיוון שהן חלק מעולמו, וגם יותר ברור לו שהדרכות אלו הן לטובתו. כל התורה היא מה שה' רוצה מאיתנו, ואנחנו סמוכים ובטוחים שהוא זה שברא אותנו ודואג לנו, ומצווה אותנו לעשות כך וכך לטובתינו. אין כאן עיסוק במטען רגשי ובעל עוצמות

⁵ מעין מה שכתוב ברמב"ם (הלכות סנהדרין כד, ד):

כיון שרואים בית דין שפרצו העם בדבר יש להן לגדור ולחזק הדבר כפי מה שיראה להם, הכל הוראת שעה לא שיקבע הלכה לדורות.

אלא בהוראות מעשיות, פרקטיות וברורות. הכובד במשקלן אינו נזקק לבהלה והחשש מפני סכנות סמויות ואימתניות אלא אך ורק היותן הלכות שנתנו "מפי רועה אחד".

בצורה כזו אנחנו גם לא מבהילים את הילד, גם לא חושפים אותו לתחומים בהם אנחנו לא רוצים שילדים יתעסקו, וגם לא נותנים לו תחושה שעליו לדאוג לעצמו, והוא לא יכול לתת אמון בסובבים אותו. אדרבה, אנחנו מדברים איתו בכלים שהוא רגיל אליהם, נצמדים לנושאים של קדושה ויראת שמים, ונותנים לילד תחושה שה' נתן לנו את התורה כי הוא דואג לנו ומדריך אותנו.

את ההלכות-הדרכות נחלק לשלשה חלקים: סדרי משפחה תקינים; הרגלי קדושה וצניעות; התמודדות עם מקרים חריגים.

1) יש משפחה שאליה שייכים, וכחלק מזה לא מתרועעים עם מבוגרים בלי ידיעת ההורים:

- א. לא יוצרים קשר עם מבוגר לא מוכר בלי ידיעת ההורים.
- ב. גם מבוגרים שההורה מסכים שיהיו איתם בקשר, אין אפשרות שיהיו דברים שמוסתרים מההורים.

2) אצל האדם הנשמה היא העיקר ולא הגוף:

- א. עיקר משכנה של הנשמה בראש ולכן הראש מגולה, ולא מכוסה כמו כל האיברים.
- ב. בשאר חלקי הגוף יותר בולט הגוף והנשמה יותר מוסתרת, ולכן מכסים אותם (למעט חלק מהידיים, שהם חלק הגוף שהשכל ניכר בו).
- ג. כמובן, אסור לחשוף את חלקי הגוף המכוסים בפני אחרים, כי זה גורם הרבה מחשבות והתעסקות עם הגוף.
- ד. צדיקים לא מורידים את הידיים לחלק שמתחת לטבור.
- ה. בגוף ישנם איברים רגישים שכשנוגעים בהם האדם מאד נתון בגופו, ולכן אסור לגעת בהם ללא צורך.
- ו. פשוט וברור שאין לתת לאחרים להתעסק עם איברים אלו ללא צורך הכרחי, כגון רופא.

3) מקרים של התנהגות שלא לפי הלכות דרך ארץ:

- א. ילד שמחשבות לא טובות מטרידות אותו, או שלא מתאפק ובינו לבין עצמו עושה דברים שלא כמו שצריך, מותר לו לדבר עם הורה או רב כדי שיעזור לו, ואין בזה בעיה אלא להיפך, זו מצווה.

ב. אם אחרים מפתים אותו או מכריחים אותו לעשות דברים שלא כמו שצריך, בין אם זה ילדים ובין אם זה מבוגרים, בין אם הצליחו ובין אם לא - הילד חייב להודיע להורה או רב. גם אם הזהירו אותו שלא יודיע אסור לפחד, כמו שכתוב אצל דיינים "לא תגורו". כשם שילד שרואה ילד אחר שגונב עליו להודיע זאת להורה או רב, כך בכל דבר שנעשה שלא כמו שצריך יש להודיע להורה או רב.

סיכום

ניתן לסכם את האמור במאמר במספר נקודות:

- על הלכות צניעות צריך לדון בצניעות - באופן ברור אך נקי, פרקטי ולא רגשני.
- איננו רוצים להעסיק את הילד בתחומים שלא ראוי שיעסוק בהם - הן כדי לא לפתח חרדות מיותרות והן כדי לא לגרות יצרים.
- כל הפן הנפשי-השקפתי שנוגע ליצר צריך להבנות - בזמן המתאים, לעתים באופן ישיר ולעתים באופן עקיף - בצורה בריאה ונכונה. פגישה שלו בהקשרים של פגיעה וכשלון היא ההיפך הגמור.
- לאור זאת, עלינו לחנך למוגנות - חינוך הכרחי, כדי להתמודד עם סכנות - באופן של 'הלכות דרך ארץ'.